

SLAVERNIJ
1800-1900
AFSCHAFFING VAN DE SLAVERNIJ
EINDE AAN DE MENSENHANDEL EN DE GEDWONGEN ARBEID

Plaquette 25 jaar emancipatie op de muur van Fort Amsterdam op Curaçao.
[Foto CvdK].

Tijd van Burgers en Stoommachines

De les *Slavernij 1800-1900 - Afschaffing van de slavernij* is een onderdeel van het canonvenster *Slavernij. Slaven in Amerika, ca. 1637-1863*. Deze les is de derde in een serie lessen over Suriname en de Nederlandse Antillen. De eerste les gaat over de 17de eeuw *De Republiek verkent West-Indië*, de tweede over de 18de eeuw *Slavernij 1700-1800* en de vierde over de dekolonisatie in de 20ste eeuw *Suriname en de Nederlandse Antillen na 1945*.

De les *Slavernij 1800-1900 - Afschaffing van de slavernij* gaat over de vraag wat slaven konden ondernemen om hun positie te verbeteren, over de discussies of slaven ook mensen waren en over hoe via de politiek voorstanders van de afschaffing erin slaagden eerst de handel in slaven en vervolgens de slavernij zelf afgeschaft te krijgen.

Deze les bouwt voort op het kenmerkend aspect van de *Tijd van Pruiken en Revoluties: slavenarbeid op plantages en de opkomst van het abolitionisme* en sluit aan op het kenmerkend aspect van de *Tijd van Burgers en Stoommachines: het ontstaan van een parlementair stelsel en de toename van de volksinvloed*.

Doelstellingen van de les

- de leerlingen kunnen aangeven wat slaven zelf probeerden te ondernemen om hun positie te verbeteren
- de leerlingen kunnen de opvattingen van de voor- en van de tegenstanders van slavernij verwoorden
- de leerlingen kunnen aangeven dat in de 19de eeuw de afschaffers aan de winnende hand zijn: eerst via een verbod op de slavenhandel en vervolgens op een verbod van de slavernij (voor de Nederlandse koloniën in de West in 1863).

Nevendoeelstellingen

Door de gekozen opzet van de les worden leerlingen gestimuleerd om zich te oefenen in historisch denken en redeneren.

Beginsituatie van de les

Aan deze les gaat de les *Slavernij 1700-1800* vooraf. Dat betekent dat in de beginsituatie zitten:

- slavenhandel (van Afrika naar de West - rol van de WIC)
- slavenwerk op de plantages (m.n. Suriname)

De leerlingen hebben zich ook een mening gevormd over slavernij.

Verder zit in de beginsituatie:

- het op de tijdbalk kunnen plaatsen van de *Tijd van Burgers en Stoommachines*
- de Franse Revolutie in 1789 met de idealen *Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap*

Lesopzet

1 Inleiding

In de inleiding wordt teruggehaald wat slavernij is, hoe de slaven van Afrika naar de West kwamen (rol van de WIC) en wat het leven en het werk van de slaven op de plantages was: bezit van een slavenhouder.

2 Leskern 1: Wat konden slaven zelf doen?

Centraal staan enige middelen die slaven ter beschikking stonden om iets te doen aan hun levensomstandigheden: langzaam aan doen, sabotage, opstand en weglopen

3 Leskern 2: Veranderende opvattingen over slavernij

In de tweede helft van de 18^e eeuw begon de opvatting over slaven als dingen, waar je mee kon doen wat je wilde, plaats te maken voor het idee dat slaven ook mensen zijn met recht op vrijheid, gelijkheid en broederschap.

4 Leskern 3: Afschaffing van de slavenhandel en slavernij

Kritiek op de slavernij groeide maar het verzet tegen afschaffing van de slavernij door de slavenhouders was krachtig. Uiteindelijk werd het een afschaffing in etappes: eerst de afschaffing van de handel in slaven, waardoor er geen nieuwe slaven meer aangevoerd werden uit Afrika en vervolgens de afschaffing van de slavernij: de emancipatie van de slaven.

5 Afsluiting van de les

De les wordt afgesloten met het invullen van een werkblad, gevolgd door een kort nagesprek.

Eventueel nog een lijstje naar heden.

Uitwerking van de les

1 Inleiding

Deze les sluit aan op de les *Slavernij 1700-1800*. In die les zijn aan de orde geweest:

- wat slavernij is
- waar de slaven vandaan kwamen
- welke rol de Nederlanders speelden in de slavenhandel
- hoe de slaven vervoerd en verkocht werden
- welk werk de slaven deden

Tot slot hebben de leerlingen zich een mening gevormd over slavernij.

Deze bouwstenen vormen de beginsituatie voor de nieuwe les en kunnen vragenderwijs in de inleiding van de les weer in de vorm van geactiveerde voorkennis aan de orde komen.

Wanneer de les *Afschaffing van de slavernij* niet voorafgegaan is door de les *Slavernij 1700-1800* dan zal aan bovengenoemde aspecten eerst uitgebreider aandacht besteed moeten worden. Dit kan o.m. aan de hand van het levensverhaal van slaaf Nkambo (zie de les *Slavernij 1700-1800*).

2 Leskern 1: Wat konden slaven zelf doen?

Centraal in deze les staat het oefenen in historisch denken en redeneren. In deze eerste leskern proberen de leerlingen antwoorden te bedenken op de vraag: *Wat konden slaven zelf doen*. Na een korte overlegperiode in (tafel)groepjes volgt een klassikale bespreking, waarbij de belangrijkste antwoorden genoteerd worden op het (digi)bord. De leerkracht bespreekt de antwoorden na, ontdoet ze waar nodig van anachronismen (met toelichting!) en zet alles nog eens op een rijtje:

- Langzaam aan acties: op momenten dat de opzichters met de zweep niet in de buurt waren
- Sabotage: het vast laten lopen van machines e.d.
- In opstand komen

Curaçao: 1795 De Grote Slavenopstand

Op 17 augustus 1795 weigerden de slaven op de plantage Knip in het westen van het eiland aan het werk te gaan. Hun leider Tula eist vrijheid voor de slaven. De plantagehouder verwees de slaven naar de gouverneur in Willemstad.

De opstandige slaven hadden iets meegekregen van ideeën over vrijheid voor slaven vanuit een toenmalige Franse kolonie, het huidige Haïti. De leuzen van de Franse revolutie gingen rond. Daar waren de slaven nu de baas. Tula en zijn medestrijders wilden ook vrij zijn.

De inmiddels gewaarschuwde gouverneur stuurde soldaten op pad zodat de opstandige slaven Willemstad niet konden bereiken. Bemiddelingspogingen o.m. van een pater

mislukten en het werd een strijd op leven en dood. Ten slotte moesten de slaven op 31 augustus de strijd opgeven. Hun leiders, waaronder Tula, werden in Willemstad op een vreselijke wijze ter dood gebracht.

Voor vrijheidsstrijder Tula is op Curaçao een monument opgericht

- Vluchten

Op een eiland als Curaçao heeft vluchten weinig zin, maar in Suriname konden slaven weglopen van de plantages en proberen in de oerwouden een bestaan op te bouwen.

Suriname: de Marrons

Slaven, die het niet uithielden op de plantages, vluchtten in Suriname de oerwouden in en vormden in die binnenlanden leefgemeenschappen. Zij overvielen plantages om aan gereedschap te komen. Maar ook roofden ze slavinnen om zo aan vrouwen te komen. Ze worden bosnegers genoemd of marrons (de weggelopenen).

Een beruchte leider van een marrongroep was Boni (1730-1793). Vanuit een in moerassen gelegen fort voerde hij met zijn mannen aanvallen uit op plantages. Daarmee richtte zij zoveel schade aan, dat er strafexpeditie tegen de Boni-marrons opgezet werden. In 1772 werd zijn hoofdkwartier - het fort Boekoe - ontdekt en ingenomen, maar Boni wist op tijd te ontkomen. Uiteindelijk is hij door verraad in 1793 gedood.

Het vluchten van slaven en het opbouwen van marronnederzettingen komt op een boeiende wijze in beeld in het jeugdboek Sisa van Joyce Pool.

- **Leskern 2: Veranderende opvattingen over slavernij**

Leskern 2 bestaat uit een korte instructie door de leerkracht over de ontwikkeling van de ideeën over slaven in West-Europa vanaf het midden van de achttiende eeuw.

Enerzijds de opvatting dat er niets mis is met slavernij, omdat het niet in strijd is met de Bijbel, anderzijds de opvatting dat alle mensen - ongeacht huidskleur - gelijk zijn en een gelijke behandeling verdienen: niks geen handel in slaven of slaven als bezit van andere mensen. Die laatste opvatting is terug te vinden in de Franse Revolutie met de leus Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap en met de Verklaring van de Rechten van de Mens. De Fransen schaften de slavernij ook even af, maar Napoleon voerde de slavernij weer in. Lang niet iedereen trok uit de ideeën van de Franse Revolutie de conclusie dat negers gelijk zijn aan blanken en ook als blanken behandeld zouden moeten worden. Maar het begin van een andere manier van denken over mensen was er.

Leskern 2 wordt afgesloten met een korte inventarisatie van argumenten van voorstanders van de slavernij en van tegenstanders van de slavernij (eventueel weer voorbereid in (tafel) groepjes).

Deze argumenten komen op het bord.

- **Leskern 3: Afschaffing van de slavenhandel en slavernij**

In leskern 3 stellen de leerlingen zich in de positie van voorstanders van afschaffing van de slavernij en proberen ze te bedenken hoe ze hun doel kunnen bereiken. Ze doen dat in (tafel)groepen, waarna plenair de oplossingen besproken worden. De leerkracht corrigeert wanneer anachronistische voorstellen gedaan worden. Op het (digi)bord komen de suggesties.

- Het oprichten van verenigingen met als doel het strijden voor afschaffing van de slavernij.

Het grote voorbeeld is Engeland, waar een grote anti-slavernijbeweging opgericht werd. Ook in Nederland ontstonden vanaf ongeveer 1840 van die verenigingen met als enige doel de afschaffing van de slavernij.

- De publieke opinie bewerken met artikelen, publicaties, lezingen, optochten e.d.

De Hut van Oom Tom - Harriet Beecher Stowe

In 1852 verscheen in Amerika het boek De Hut van Oom Tom geschreven door Harriet Beecher Stowe. In dat boek beschrijft ze de ellendige leefwereld van de slaven in Amerika. Het boek werd in vele talen vertaald, ook in het Nederlands. Dit boek heeft een enorme invloed gehad op de publieke opinie over slavernij. Het is nog altijd te koop en nog altijd een aangrijpend boek om te lezen.

- Het bedenken van mogelijkheden om slavenhouders schadeloos te stellen.

Plantagehouders hebben geïnvesteerd in hun plantages en in hun slaven. Wat gebeurt er als de slavernij afgeschaft wordt? Krijgen ze een vergoeding of ...

- Het bewerken van de politiek (de koning, de ministers en de Kamerleden) o.m. via petitie (verzoekschriften met handtekeningenlijsten) om te komen tot een wet, waarin de afschaffing geregeld werd.

Zo kreeg koning Willem II niet lang na zijn troonsaanvaarding maar liefst drie petitie met het verzoek de slavernij in de Nederlandse koloniën in de West af te schaffen. Daar schrok hij erg van. Eén van die petitie was van 128 vrouwen, voor die tijd een ongehoorde actie. Hij was niet voornemens om aan deze petitie gehoor te geven. De indieners kregen te horen dat de regering niet tegen de afschaffing van de slavernij was, maar dat de realisering daarvan pas op zeer lange termijn gerealiseerd kon worden.

Met name het indienen van petitie bleek in Engeland positief te werken. Daar werd gekozen voor een soort tweetrapsraket: eerst de handel in slaven tussen Afrika en de koloniën verbieden, zodat er geen nieuwe aanvoer meer was en pas later de slavernij afschaffen. Er kwam een officieel Engels verbod om te handelen in slaven in 1808, overgenomen door Nederland in 1814. Na 5020 petitie in Engeland met 1309913 handtekeningen werd daar in 1833 een wet aangenomen, die een einde maakte aan de slavernij in de Britse koloniën. Nederland volgde pas in 1863: op 1 juli 1863

- *werd de slavernij in de Nederlandse koloniën in de West opgeheven*
- *kregen de slavenhouders een vergoeding van de staat van 300 gulden per slaaf*
- *bleven de slaven nog tien jaar onder toezicht van de staat als loonslaven op de plantages. Vanaf 1873 werden er arbeiders gehaald uit Brits-Indië en Java.*

5 Afsluiting van de les

De les wordt afgesloten met het uitdelen van een werkblad (zie bijlage), waarin de leerlingen de hoofdzaken, die op het bord staan in eigen woorden beschrijven. Hierna volgt er een kort nagesprek.

Eventueel nog een lijstje naar nu: nu nog slavernij?

Twee krantenberichten uit 2009

1

Port au Prince

Ongeveer 225.000 kinderen op Haïti, het armste land op het westelijk halfrond, lijden een leven als slaaf. Dat blijkt uit een onderzoek van het Pan Amerikaanse Ontwikkelings Fonds. De kinderen worden door hun straatarme ouders 'verkocht' aan rijkere gezinnen, soms gaat het om familieleden van de ouders.

Dagblad van het Noorden, 28-12-2009

N.B. En dan te bedenken dat Haïti het eerste land ter wereld was waar destijds toen het nog een Franse kolonie was slaven met succes in opstand kwamen!

2

Moskou

De Russische autoriteiten hebben vijftien kindslaven gered uit een illegale textiel fabriek in de plaats Noginsk bij Moskou. De kinderen waren afkomstig uit de voormalige Sovjetrepubliek Kirgizië. Ze moesten twaalf uur per dag werken en kregen twee keer per dag wat brood met mayonaise te eten. Kirgizische medewerkers van de fabriek zouden de kinderen (van 11 tot 17 jaar) uit arme families hebben meegenomen onder het voorwendsel dat er goed voor ze gezorgd zou worden. De kinderen kregen voor hun slavenarbeid omgerekend 115 euro per maand betaald.

Trouw, 30-12-2009

AFSCHAFFING VAN DE SLAVERNIJ

1 Wat konden de slaven zelf doen?

2A Opvattingen over slavernij: voorstanders

2B Opvattingen over slavernij: tegenstanders

3 Acties van de voorstanders van afschaffing

HANDLEIDING VOOR DE LEERKRACHT

AFSCHAFFING VAN DE SLAVERNIJ IN HET PRIMAIR ONDERWIJS

Materialen, voorzien van (*), worden specifiek aanbevolen.

1 JEUGDLITERATUUR

1.1 Informatief

- **De canon van Nederland. De vijftig vensters voor kinderen. Van Pluk tot Willem van Oranje.** Amsterdam: Amsterdam University Press, 2009. Blz. 60-62 en 141.
- **Es, G. van, Verhalen van Nederland.** Rotterdam/ Houten: NRC Handelsblad / Het Spectrum, 2008. *Grensland*, blz. 63 (heel korte vermelding) en *Rijk land*, blz. 166-167. [slavenhandel en kort de afschaffing].
- **Monaghan, T., De slavenhandel.** Etten-Leur: Ars Scribendi/Corona, 2005. *Oorzaak & Gevolg*. [Uit het Engels vertaald en toegespitst op de Verenigde Staten bevat dit boek toch bruikbare informatie over abolitionisme in Engeland en de Verenigde Staten].
- **Riehecky, J., De afschaffing van de slavernij 1863. De emancipatieproclamatie.** Harmelen: Ars Scribendi, 2003. *Keerpunten in de geschiedenis*. [Uit het Engels vertaald en niet bewerkt voor Nederland: het verhaal van de emancipatie van de slaven in de Verenigde Staten; geen informatie over de ontwikkelingen in Nederland en de Nederlandse koloniën].

1.2 Verhalend

- **Beecher-Stowe, H., De hut van oom Tom.** Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep, 2005 (oorspronkelijk: 1852).
- **Daniëls, W. e.a., Het Grote Geschiedenisboek.** Groningen: Scala leuker leren, 2005. Verhaal *Ketie broko*, blz. 151-153. [slavin hoort de kanonnen van Fort Zeelandia: het einde van de slavernij] (*).
- **Dam, A. van & A. de Wolf, Lang geleden. De geschiedenis van Nederland in vijftig voorleesverhalen.** Houten: van Holkema & Warendorf, 2007. Verhaal *Eduard Douwes Dekker. Einde van de*

slavernij, blz. 114-115. [In dit verhaal krijgt Douwes Dekker=Multatuli de eer om de slavernij in Indië aan de kaak te stellen en afgeschaft te krijgen. Na lezing van de *Max Havelaar* vonden de Nederlanders dat ze niet zo slecht voor de bevolking moesten zorgen. Maar: de afschaffing van de slavernij in Indië was in 1859, de *Max Havelaar* verscheen in 1860].

- **Pool, J., *Sisa***. Rotterdam: Lemniscaat, 2002 (*). [Plantersdochter Map wordt als Fransen in 1712 Suriname plunderend binnentrekken door de slaaf Kwasi geholpen te ontvluchten naar de marrons in de binnenlanden].
- **Pool, J., *De verdwenen tabaksbuidel*** in: ***Feniks verhalenboek***. Utrecht/Zutphen: ThiemeMeulenhoff, 2007, blz. 64-68. [Kort verhaal over een slaaf op een plantage in Suriname in 1775, die gestraft wordt voor het stelen van een tabaksbuidel van zijn meester. Kruidendokter Quassi - een historisch figuur - deed onderzoek en ontdekte wat in werkelijkheid gebeurd was: de tabaksbuidel was weggenomen door een aap][met mooie kleurenplaat van en plantage].

2 CANONINFORMATIE

2.1 Website

- www.entoen.nu/po/slavernij (venster 23)

2.2 Canonboeken

In volgorde van verschijnen:

- **Toorn-Schutte, J. van der, *Retour NL. De canon van de Nederlandse geschiedenis in vijftig verhalen***. Amsterdam: Boom, 2007. 23 *Slavernij*, blz. 70-71.
- **Hellinga, G.G., *Geschiedenis van Nederland. De canon van ons vaderlands verleden***. Zutphen: Walburg Pers, 2007, tweede druk. 23 *Slavernij*, blz. 94-98 [afbeeldingen].
- **Koops, Th., J.W. Bultje en H. Frijters, *De canon. Wat elke Nederlander moet weten***. Apeldoorn-Antwerpen: Garant, 2008. 23 *Slavernij*, blz. 129-133.
- **Horst, H, van der, *Een bijzonder land. Het grote verhaal van de vaderlandse geschiedenis***. Amsterdam: Bert Bakker, 2008. *De slavenhandel. 'En zij zullen u tot een bezitting zijn'*, blz. 278-291 (*).

- **Meder, Th., R.A. Koman en G. Rooijackers, *Canon met de kleine c. 50 verhalen en leiders bij de canon.*** Bedum / Amsterdam: Profiel / DOC Volksverhaal Meertensinstituut, 2008. 23 *Hoe vader Ananse zijn zoon Anansi de oceaan overstuurde*, blz. 84-86.

2.3 Kaarten

- **Boedhoe, F.L.E. e.a., *De Hebri Wereldatlas voor de Nederlandse Antillen, Aruba, Suriname en het Caribisch gebied.*** Amsterdam: Hebri, 1999.
- **Boedhoe, F.L.E. e.a., *Suriname Wereldwijd.*** Amsterdam: Hebri, 2004.
- ***De Bosatlas van de geschiedenis* canon.** Groningen: Noordhoff uitgevers, 2008, blz. 26 kaarten over de driehoekshandel, de herkomst van de slaven, de ontwikkeling van de slavenhandel en de afschaffing van de slavernij.

3 CONTEXT VAN AFSCHAFFING VAN DE SLAVERNIJ

- **Bruin, R. de en M. Bosua, *Geschiedenis geven.*** Assen: Van Gorcum, 2009, blz. 173-174, blz.204-205, blz. 247 en blz. 311.
- **Kooij, C.G. van der, *Verleden, heden, toekomst. Bronnenboek*** Groningen: Wolters-Noordhoff, 2004. Hoofdstuk 8: *Pruiken en Revoluties* en hoofdstuk 9: *Burgers en Stoommachines* (*).
- **Kooij, C.G. van der en M. de Groot-Reuvekamp, *Geschiedenis & Samenleving.*** Groningen: Noordhoff, 2009. Hoofdstuk 8: *Tijd van Pruiken en Revoluties* en hoofdstuk 9: *Tijd van Burgers en Stoommachines* (*)
- **Speet, B., *De tijd van burgers en stoommachines.*** Zwolle: Waanders, 2007, deel 8 *Kleine geschiedenis van Nederland.*, blz. 144-147 (*).
- **Wilschut, A., *De tijd van pruiken en revoluties.*** Zwolle: Waanders, 2008, deel 7 *Kleine geschiedenis van Nederland*, blz. 35-38 en 66 (*)

---

4 OVER AFSCHAFFING VAN DE SLAVERNIJ

4.1 Algemeen

- **Brood, P. en K. Delen (samenst.), *Het Vaderlandse Geschiedenis Boek.*** Zwolle/Den Haag: Waanders / Nationaal Archief, 2003:
- blz. 231: 1859: afschaffing van de slavernij in Oost-Indië.

- blz. 233: 1863: afschaffing van de slavernij in West-Indië.

- **Emmer, P.C., *De Nederlandse slavenhandel 1500-1850***. Amsterdam/Antwerpen: de Arbeiderspers, 2003 (tweede druk) (*):
Deel VII *De nasleep*, blz. 185-221.
- **Everett, S., *Slavernij door de eeuwen heen***. Zutphen: De Walburg Pers, 1980 (*):
De hoofdstukken VIII tot met X.
- **Janse, M., *De afschaffers. Publieke opinie, organisatie en politiek in Nederland 1840-1880***. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2007 (*):
Blz. 51-127 over de Nederlandse antislavernijbewegingen.
- **Sens, A., *'Mensaap, heiden, slaaf'. Nederlandse visies op de wereld rond 1800***. Den Haag: Sdu Uitgevers, 2001 [IJKpunt 1800] (*):
Hoofdstuk 4 *Slavernij en vrijheid*.
- **Stuurman, S., *De uitvinding van de mensheid. Korte wereldgeschiedenis van het denken over gelijkheid en cultuurverschil***. Amsterdam: Bert Bakker, 2009 (*):
Hoofdstuk 6 *Gelijkheid, wetenschappelijk racisme en beschavingsmissie*

4.2 Nederlandse Antillen en Aruba

- **Boos, C., *'Wij willen vrijheid' in: Dam. F. (samensteller), Onbekende vaderlanders***. NRC-Boeken, 2009, blz. 72-75.
[Helaas bevat dit korte verhaal over de slavenopstandleider Tula nogal wat onjuistheden: o.m. wordt tot drie keer toe het verhaal geplaatst in Suriname i.p.v. op Curaçao en de indruk wordt gewekt dat alle slaven meededen aan de opstand, terwijl deze beperkt bleef tot een deel van de slaven op het westelijk gedeelte van het eiland].
- **Dalhuizen, L. e.a. (red.), *Geschiedenis van de Antillen***. Zutphen: Walburg Pers, 1997 (*):
Hoofdstuk IV *De Afrikanen: van slaven tot vrijen*.
- **Haseth, C. de, *Slaaf en meester***. Haarlem: In de Knipscheer, 2008 (tweede druk (*):
Proloog, blz. 5-10.
[Novelle over de opstand in 1795, voorafgegaan door een korte weergave van wat er toen gebeurd is].

4.3 Suriname

- **Dalhuisen, L. e.a. (red.), *Geschiedenis van Suriname*.** Zutphen: Walburg Pers, 2007 (*):
Hoofdstuk 4 *De slaven*, hoofdstuk 5 *De Marrons*
- **Helman, A., *Avonturen aan de Wilde Kust*.** Alphen aan den Rijn: A.W. Sijthoff, 1982, (*).
Blz. 123-166.
- **Helman, A., *De stille plantage*.** Rainbow Pocket 963, 2009 (oorspronkelijk 1931) (*).
[Roman over Franse Hugenoten die op een plantage in Suriname een ideale samenleving willen opbouwen, maar vastlopen in de opvattingen van een slavenmaatschappij].
- **Macleod, C. *Hoe duur was de suiker*.** Amsterdam: Maarten Muntinga, 2006 (*).
[Roman over het leven op een suikerplantage in de 18de eeuw in de tijd van overvallen door Boni].

5 AFSCHAFFING VAN DE SLAVERNIJ IN GESCHIEDENISMETHODEN

- Zie www.entoen.nu/ methodecheck.

6 WEBSITES, een keuze

- www.wikiwijs.nl/slavernij lesopzetten over slavernij].
- <http://wikipedia.org/wiki/slavernij>
- www.kb.nl/dossiers/slavernij
- <http://wapedia.mobi/nl/Abolitionisme>

7 CLIP

- **SchoolTVBeeldbank: Afschaffing van de slavenhandel 1814.**

8 SPOREN VAN AFSCHAFFING VAN DE SLAVERNIJ

- **Curaçao: monument voor Tula** (afbeelding in Dalhuisen, L. e.a., *Geschiedenis van de Antillen*, blz. 62-63).
- **Curaçao: plaquette op de muur van Fort Amsterdam 20 jaar emancipatie** (zie les).
- **Suriname: monument Kwakoe in Paramaribo**

Kempen, M. van, *Paramaribo: slavernijmonument Kwakoe. Herdenking van het slavernijverleden in de Nederlandse West* in: Bank, J. en M. Mathijssen, *Plaatsen van herinnering. Nederland in de negentiende eeuw*. Amsterdam: Bert Bakker, 2006, blz. 238-251 [afbeelding blz. 238].

- **Amsterdam: Slavenmonument Oosterpark**

Koolstra, C. en M. Hell, *Beleef toen nu!* Breda, mo'media, 2008, blz. 100-103.